

Een innovatief opleidingstraject voor gz-psychologen

Profielopleiding Ouderenpsycholoog

M. Vink

In 2012 rondten de allereerste deelnemers van de Profielopleiding Ouderenpsycholoog de opleiding af. Met het behalen van dit certificaat zijn zij de eerste gecertificeerde ouderenpsychologen in Nederland. Begin dit jaar ging een nieuwe opleidingsgroep van start. Bijzonder aan deze profielopleiding is dat deze niet alleen is opgezet vanuit inhoudelijke deskundigheid, maar nadrukkelijk ook vanuit een visie op onderwijs en leren. Dat heeft geleid tot een innovatief opleidingstraject voor gz-psychologen. Dit artikel beschrijft de onderwijskundige keuzes die zijn gemaakt bij de ontwikkeling van deze profielopleiding. Ook gaat het in op de kenmerken, motieven en ervaringen van de eerste twee opleidingsgroepen. Wat beweegt reeds ervaren psychologen om deel te nemen aan een nieuw en intensief aanvullend opleidingstraject? Heeft deze opleiding hen gebracht wat zij zochten? En wat kan de rol van de profielopleiding zijn bij de zich nu snel wijzigende contouren van het gezondheidszorgstelsel?

Trefwoorden: onderwijsvernieuwing, ouderen, ouderenpsycholoog, profielopleiding

Profielopleidingen zijn relatief nieuw, ze hebben nog niet de status en bekendheid van een gevestigd 'instituut', zoals de opleiding tot gz-psycholoog al enige tijd heeft bereikt. 'Nut en noodzaak zijn zich nog aan het bewijzen', schreef Sako Visser in 2011 in *PsychoPraktijk*. Vanuit het perspectief van de Profielopleiding Ouderenpsycholoog die in 2010 van start ging, kunnen we hier een voorzichtige tussenstand presenteren.

Een zogenoemd profiel is een deelgebied van de psychologie dat zich leent voor een aanvullende opleiding na de opleiding tot gz-psycholoog. De opleiding tot gz-psycholoog is een algemene postacademische opleiding die masterpsychologen toerust om zelfstandig te kunnen werken als psycholoog in de gezondheidszorg. Daarmee is de BIG-geregistreerde gz-psycholoog niet meer en niet minder dan een basisberoep voor de psychologische beroepsgroep, vergelijkbaar met de basisarts voor de medische beroepsgroep. Deze registratie legt het fundament voor verdere ontwikkeling binnen het vak (Hutschemaekers, 2011). De gz-psycholoog is een algemeen opgeleide psycholoog die inzetbaar is over de hele breedte van de individuele gezondheidszorg. Voor de afzonderlijke werkvelden bestaat er behoefte aan specifieke kennis en vaardigheden. Om aan deze behoefte tegemoet te komen is in 2009 besloten om in aansluiting op de gz-opleiding profielopleidingen te ontwikkelen.

Tot op heden zijn vier profielen erkend door de Kamer Gezondheidszorgpsycholoog. Naast Ouderenpsychologie zijn dat Eerstelijnspsychologie, Verslavingspsychologie en Forensische psychologie. Nadat een profiel is erkend, kunnen er opleidingen voor dat profiel worden ontwikkeld. Ook die

moeten erkend worden door de Kamer. Tot op heden zijn er naast de Profielopleiding Ouderenpsycholoog nog drie profielopleidingen erkend en daadwerkelijk gestart: twee opleidingen Eerstelijnspsycholoog in Nijmegen en Utrecht, en een Profielopleiding Verslavingspsycholoog in Nijmegen.

De Profielopleiding Ouderenpsycholoog is in nauw contact met de NIP-sectie Ouderenpsychologie ontwikkeld door GERION, het opleidingsinstituut voor professionals in de ouderenzorg van VUmc in samenwerking met de Stichting Postacademische Beroepsopleidingen GGZ Amsterdam / RINO-NH. De opleiding is opgezet vanuit een visie op het vak, maar ook vanuit een visie op onderwijzen en leren (Geertsema, 2012). Daar is een opleidingstraject uit voortgekomen dat weliswaar past binnen de kaders die het CONO heeft uitgezet voor profielopleidingen, maar tegelijkertijd binnen het psychologie-onderwijs innovatief kan worden genoemd.

Opzet en inhoud van de opleiding

Het vertrekpunt voor de inhoud van de opleiding is de plaats die ouderen en de ouderenpsychologie innemen in de huidige maatschappij, zoals beschreven in het Handboek Ouderenpsychologie (Pot, Kuin & Vink, 2007). Een van de uitgangspunten is dat de opleiding zich naast het behandelen van psychopathologie ook nadrukkelijk richt op preventie en bevorderen van de kwaliteit van leven. Er wordt zowel aandacht besteed aan het gezonde functioneren en bronnen waaruit men kracht kan putten, als aan psychische problemen en stoornissen. De oudere en diens steunsysteem vormen daarbij het uitgangspunt, ongeacht de eigen behandelcontext van de psycholoog. De opleiding is dan ook niet speciaal voor een bepaalde werks-

ting, maar kan gevolgd worden door alle psychologen die met ouderen werkzaam zijn. De enige voorwaarde die wordt gesteld aan de werkplek is dat men voldoende contact heeft met oudere cliënten. Er is aandacht voor de samenhang tussen biologische, psychische en sociale factoren, en daarmee voor multidisciplinaire samenwerking. Ook wordt de nodige aandacht besteed aan wilsbekwaamheid, waarbij het accent ligt op het waar nodig ondersteunen van ouderen in hun besluitvorming. Er is extra aandacht voor de meest kwetsbare ouderen, zoals ouderen met ernstige somatische problemen, een verstandelijke beperking, niet-aangeboren hersenletsel, dementie of met chronische psychiatrische problematiek. Steeds weer is het daarbij de vraag hoe ouderen in het licht van hun kracht, maar tegelijkertijd rekening houdend met hun kwetsbaarheid, zoveel mogelijk het leven op eigen wijze vorm kunnen blijven geven.

Het cursorisch deel van de opleiding bestaat uit onderwijsdagen die worden aangeboden in 18 blokken van twee dagen contact-onderwijs. Deze vinden gespreid over anderhalf jaar plaats. Daarnaast zijn er een aantal dagen ingeruimd voor praktijkobservatie bij collega's in andere organisaties. De thematische onderwijsprogramma's hebben doorgaans het karakter van een workshop en worden begeleid door een vaste opleider. Daarnaast worden gastdocenten ingezet met specifieke expertise ten aanzien van het onderwerp dat aan de orde is.

Innovatief aan deze profielopleiding vanuit onderwijskundig perspectief zijn vooral de competentiegerichte aanpak – die zich uitstrekt tot een EVC-procedure voor psychologen zonder registratie – , het continue verbinden van praktijk met wetenschap, en de integratie van supervisie en begeleiding in het cursorisch onderwijs.

Competentiegerichte aanpak

Elke deelnemer heeft bij de start van de profielopleiding andere voorkennis, ervaring en andere persoonlijke kenmerken en leerstijlen. Ieders leerbehoefte is daardoor uniek. Is het mogelijk om een relatief ervaren en divers samengestelde groep psychologen een onderwijspakket te bieden waarbij ieder aan zijn trekken komt? Dit was een belangrijke vraag bij het ontwikkelen van de opleiding en een reden om te kiezen voor een competentiegerichte aanpak. De opleiding richt zich op het verwerven van de competenties die zijn geformuleerd voor de gz-psycholoog ouderen, en die voortbouwen op de competenties van gz-psycholoog. Persoonlijke leerdoelen helpen de deelnemers om ook werkelijk te leren wat ze willen leren. De opleidingsgroep bestaat uit een vaste groep, waarbij ieder de gelegenheid heeft om op basis van persoonlijke leerdoelen eigen accenten te leggen. De keuze voor een vaste groep is gemaakt uit kwaliteitsoverwegingen; hierin komt het competentiegerichte leren maximaal tot zijn recht. De specifieke kennis en ervaring die de deelnemers reeds bezitten wordt benut en gedeeld. Uitwisseling vindt niet alleen plaats tijdens de onderwijsdagen; een digitale leeromgeving maakte het mogelijk om gedurende de opleiding ook buiten onderwijsdagen op eenvoudige wijze met elkaar in contact te blijven, discussies aan te gaan en informatie uit

te wisselen. Met elke deelnemer wordt een leertraject op maat ontwikkeld. Concreet krijgt dit leertraject vorm via een persoonlijk opleidingsplan, waarin de deelnemer leerdoelen formuleert die gedurende de opleiding steeds weer worden bijgesteld. Doordat ieder steeds concentreert op de eigen leerdoelen, leert elke deelnemer binnen eenzelfde onderwijsprogramma iets anders. Wie al veel ervaring en kennis heeft ten aanzien van een bepaald thema, kan bijvoorbeeld een onderwijsprogramma over dat thema aangrijpen om aan didactische competenties te werken door een onderdeel van het programma te verzorgen.

Ook toetsing vindt plaats volgens een competentiegerichte aanpak. Toetsing bestaat niet uit een grote afsluitende opdracht of eindtoets, maar vormt een geïntegreerd onderdeel van de opleiding en vindt op verschillende manieren plaats. De wijze van toetsen hangt samen met de competentie die aan de orde is. Psychologisch handelen wordt bijvoorbeeld gedurende de opleiding getoetst via een casusbeschrijving, kennistoetsen en video-opnames. Op deze manier geeft de deelnemer zicht op competenties die zich tonen in de werkpraktijk. De toetsen zijn op de eerste plaats bedoeld om het leren te stimuleren en te sturen, maar zijn ook nodig voor het behalen van het certificaat.

EVC-procedure

Deze competentiegerichte aanpak wordt waar nodig ook toegepast bij de toelating van deelnemers. De opleiding staat op basis van de regelgeving van de CONO zonder meer open voor psychologen met een registratie gezondheidszorgpsycholoog, psychotherapeut, orthopedagoog-generalist NVO of kinder- en jeugdpsycholoog NIP. Andere kandidaten dienen aantoonbaar te beschikken over competenties op het niveau van gz-psycholoog, opgedaan door werkervaring, cursorisch onderwijs, supervisie en intervisie. Voor psychologen die niet over zo'n registratie beschikken maar via andere wegen functioneren op het niveau van gz-psycholoog, is een speciale procedure ontwikkeld waarin eerder verworven competenties worden getoetst. Deze EVC-procedure bestaat uit een uitgebreide self-assessment, een portfolio en een toelatingsgesprek. De self-assessment is gebaseerd op de competenties en indicatoren die zijn geformuleerd om het eindniveau van de opleiding tot gz-psycholoog te definiëren. Deze self-assessmentmethode stelt belangstellenden zonder registratie in de gelegenheid eerst zelf te beoordelen of ze aan het startniveau voldoen. Zo vindt de nodige voorselectie plaats. Bij degenen die zich vervolgens aanmelden vindt nadere toetsing plaats met behulp van het aangeleverde portfolio en een toelatingsgesprek met de hoofdopleiders.

Wetenschap in de beroepspraktijk

Zeker voor psychologen die niet in een academische setting werkzaam zijn en die de universitaire studie al langere tijd achter zich hebben liggen, is het geen vanzelfsprekendheid om regelmatig op zoek te gaan naar wetenschappelijke bevindingen. De profielopleiding ouderenpsycholoog stimuleert deelnemers om vanuit hun beroepspraktijk voortdurend de verbinding te zoeken met wetenschap. De deelnemers krijgen bij aanvang van de opleiding een training in wetenschappelijke vaardigheden.

Gedurende het opleidingstraject kunnen zij vanuit huis inloggen op de VU-bibliotheek, waardoor het mogelijk is om waar gewenst – ter voorbereiding op een onderwijsprogramma of in het kader van een klinische vraag – snel een literatuursearch te doen. Wetenschappelijk vaardigheden worden getoetst met een zogenaemde *Critically Appraised Topic* (CAT), een beknopt verslag van een klinische vraag die wordt beantwoord aan de hand van een kritische beoordeling van wetenschappelijke literatuur. Op deze wijze wordt in de opleiding continu gewerkt aan een wetenschappelijke attitude.

Supervisie en begeleiding van het leerproces

Supervisie en begeleiding van het leerproces is een belangrijk onderdeel van opleidingstrajecten voor psychologen. Bij de ontwikkeling van de Profielopleiding Ouderensycholoog is er voor gekozen om deze aspecten te integreren in het cursorisch onderwijs. Deze keuze is gemaakt uit het oogpunt van kwaliteit en efficiëntie. Deelnemers aan de profielopleiding kunnen de hoogst opgeleide, meest ervaren of enige psycholoog zijn die met ouderen werken in hun organisatie. Het is dan ook niet vanzelfsprekend dat men voor begeleiding en supervisie in de eigen organisatie terecht kan. Supervisie en begeleiding van het leerproces vindt gedurende de opleiding plaats in vaste supervisiegroepen. Per tweedaags onderwijsblok wordt een dagdeel besteed aan supervisie en reflectie op het persoonlijk leerproces. Daarbij wordt tevens expliciet aandacht besteed aan en geoefend met supervisievaardigheden.

Deelnemers en hun motieven

Nu een tweede groep de opleiding volgt, wordt het mogelijk zicht te krijgen op kenmerken van deelnemers en beweegredenen voor deelname. De eerste opleidingsgroep bestond uit 11 psychologen; 10 vrouwen en een man. De tweede groep die dit jaar van start ging telde eenzelfde aantal en man/vrouwverhouding. De leeftijd van deze 22 deelnemers varieerde bij aanvang van 33 tot 60 jaar, met een gemiddelde van 48 jaar. Zij waren in verschillende sectoren van de gezondheidszorg werkzaam: de sector VVT, de ggz en de gehandicaptenzorg, enkelen in combinatie met een eigen praktijk of eerstelijnspraktijk. Twaalf deelnemers waren geregistreerd als gz-psycholoog – waarvan 10 via de overgangsregeling, een deelnemer was geregistreerd als orthopedagoog-generalist NVO en een als psychotherapeut. De overige deelnemers konden via toetsing van eerder verworven competenties aantonen dat zij functioneerden op het niveau van gezondheidszorgpsycholoog. Een van hen was gepromoveerd op een thema uit de ouderensychologie.

Bij 20 van de 22 deelnemers werd de profielopleiding gefinancierd door de werkgever. De belangrijkste beweegredenen van de deelnemers om aan de profielopleiding deel te nemen zijn in twee categorieën te vangen. Ten eerste zijn er de psychologen die al sinds lange tijd ervaring hebben met het werken met ouderen. Zij hebben vooral behoefte aan actualisering, toetsing en verdieping van hun deskundigheid. Dat geldt te meer voor de gz-psychologen die als praktijkopleider, werkbegeleider of supervisor betrokken zijn bij de scholing van jongere collega's en

voor degenen die zich inzetten voor zorginnovatie binnen hun organisatie. Psychologen die al langere tijd met ouderen werken hebben hun expertise op het gebied van ouderensychologie over het algemeen bij elkaar gesprokkeld via werkervaring, intervisie, symposia en korte cursussen. Een van de deelnemers: 'Het bijblijven via vakliteratuur, symposiabezoek en cursussen werd door mij erg fragmentarisch ervaren. Ik had het gevoel dat ik wel wat bijspijkerde, maar miste de onderlinge samenhang en het gevoel echt up-to-date te zijn. Ik voelde mij daardoor onzeker, met name in de rol van werkbegeleider en praktijkopleider, maar ook in het profileren in de instelling.' Deelnemers geven aan dat ze behoefte hadden aan een samenhangend scholingstraject. Dit geldt ook voor psychologen die destijds geen gelegenheid hebben gehad de opleiding tot gz-psycholoog te volgen en zich op andere wijze hebben geschoold.

Ten tweede zijn er de psychologen die nog weinig kennis van ouderensychologie hebben kunnen opdoen. Dat zijn psychologen die voorheen met een andere doelgroep werkten of toemend in contact komen met ouderen. Een van de deelnemers was bijvoorbeeld recentelijk overgestapt uit de hulpverlening aan kinderen en jeugd naar de ouderenzorg en een andere deelnemer kwam uit de revalidatiesector. De belangstelling van psychologen uit de zorg voor mensen met een verstandelijke beperking komt voort uit de snel groeiende groep oudere cliënten binnen deze sector. Psychologen met de nodige ervaring met jongere doelgroepen missen de specifieke kennis en vaardigheden die nodig zijn in de hulpverlening aan ouderen. Dat geldt ook voor de psychologen die de reguliere gz-opleiding hebben gevolgd, zelfs als ze gedurende de opleiding werkzaam waren met ouderen. Een recent geregistreerde gz-psycholoog die zich oriënteerde op de Profielopleiding Ouderensycholoog schreef: 'Ik heb in de algemene gz-opleiding de ouderen erg gemist.' De mate waarin binnen de zes opleidingen tot gz-psycholoog aandacht wordt besteed aan ouderen is wisselend, maar over het algemeen zeer beperkt. Universitaire en postacademische psychologie-opleidingen lijken er tot dusver onvoldoende van doordrongen dat ouderdom een integraal onderdeel van het mens zijn is en daarmee een onmisbaar onderdeel vormt van de basiskennis van psychologen.

Evaluaties

De deelnemers van de eerste opleidingsgroep beoordeelden de opleiding na afloop gemiddeld met rapportcijfer 8,6 (variërend van 7,5 tot 10). De praktijkgerichtheid van de opleiding werd zeer gewaardeerd. Ook de wetenschappelijke invalshoek werd positief beoordeeld: 'De opleiding biedt je de mogelijkheid om in sneltreinvaart je werk naast de meetlat te leggen van de wetenschappelijke standaard', 'De opleiding leert je op een prikkelende manier de wetenschap te gebruiken in je werk.' Deze scholing in wetenschappelijke vaardigheden bleek geen overbodige luxe. Een aantal deelnemers was nog afgestudeerd vóór het internettijdperk en niet getraind in efficiënt zoeken naar wetenschappelijke literatuur. Opvallend was echter dat ook degenen die al bij aanvang bedreven waren in het verrichten van literatuuronderzoek, deze vaardigheid nauwelijks inzetten in

hun werk. Wetenschappelijke vaardigheden worden dus niet als vanzelfsprekend toegepast in de beroepspraktijk. Het versterken van deze wetenschappelijke attitude zagen de deelnemers als een belangrijk resultaat van de opleiding. Een ander element van de opleiding dat werd gewaardeerd was de aandacht voor persoonlijke ontwikkeling in supervisiegroepen. Ook de onderlinge continue uitwisseling binnen de groep met collega's uit verschillende werkvelden werd inspirerend en leerzaam genoemd. Minder positief oordeelde men over de studiebelasting. Het aantal uren dat zelfstudie en opdrachten in de praktijk in beslag nam bleek voor velen aanzienlijk hoger uit te pakken dan verwacht. Ondanks de nodige aanpassingen blijft dit ook in de tweede opleidingsgroep een aandachtspunt.

Overwegingen

De Profielopleiding Ouderenpsycholoog laat zien dat onderwijsvernieuwing bij postacademische opleidingen voor psychologen in de gezondheidszorg wel degelijk mogelijk en lonend is. De opleiding toont dat het ook binnen een groep mogelijk is een individueel leertraject te doorlopen. Verder zien we dat het werk in de beroepspraktijk centraal kan staan zonder speciale eisen te hoeven stellen aan de werkplek van de psycholoog. Deze opleiding toont hoe begeleiding en beoordeling van praktijkleren geïntegreerd kan worden in het cursorisch onderwijs, waardoor ook zonder opleider ter plekke de praktijk de belangrijkste leerplek blijft. Dit kan nuttig zijn voor nog te ontwikkelen profielopleidingen. Maar ook kan deze profielopleiding wellicht een inspiratie vormen bij de reeds ingezette modernisering van de gz-opleidingen, waarbij nu een belangrijke inhaalslag gemaakt wordt naar competentiegericht onderwijzen. Tot slot kan dit voorbeeld wellicht de koudwatervrees verminderen bij opleidingsinstituten voor ontwikkeling van de langverwachte aangepaste opleidingstrajecten voor de zogenoemde BIG-lozen.

Rest ons de vraag of het nuttig is om in deze turbulente tijd van grote wijzigingen en bezuinigingen in de gezondheidszorg te investeren in profielopleidingen. Vanuit de ouderenpsychologie is het niet moeilijk deze vraag te beantwoorden. Als gevolg van de vergrijzing zal de gezondheidszorg in de komende jaren toenemend afgestemd moeten worden op de zorgvragen van ouderen. Psychische problematiek bij ouderen en het belang van psychologische interventies worden toenemend onderkend. De behoefte aan psychologische expertise ten aanzien van ouderen neemt daardoor snel toe. Nu de kaders, financiering en samenwerkingsverbanden in de gezondheidszorg sterk in beweging zijn, is transparantie over kwalificaties van psychologen extra van belang. Dit maakt de noodzaak van basale en aanvullende scholing steeds urgenter. Die basale scholing voor psychologen is de laatste jaren verbeterd sinds de opleidingscapaciteit van gz-opleidingen is uitgebreid. Desondanks vormt het grote aantal niet-BIG-geregistreerde psychologen die werkzaam zijn in de ouderenzorg een nog groter probleem dan in veel andere sectoren van de gezondheidszorg. Naar schatting beschikt momenteel slechts de helft over deze basiskwalificatie (Van Drunen, 2011). Deze onacceptabele situatie kan niet worden opgelost door een

profielopleiding, maar vraagt om alternatieve opleidingsroutes tot gz-psycholoog. Tot het zover is kan de profielopleiding aan een klein deel van de BIG-lozen de mogelijkheid bieden om hun professioneel handelen te toetsen en verder te ontwikkelen. Dat betreft uitsluitend de psychologen die reeds langere tijd werkzaam zijn en zich via andere wegen verder hebben ontwikkeld tot het niveau van gz-psycholoog. Dit leidt weliswaar niet tot een BIG-registratie, maar geeft in ieder geval een kwaliteitscertificaat.

Idealiter wordt de Profielopleiding Ouderenpsycholoog een min of meer logische vervolgstap voor gz-psychologen die met ouderen werken. Tot dusver was er uitsluitend kortdurende scholing mogelijk op deelaspecten. Nu is er dan een intensief en samenhangend leertraject voor gz-psychologen waarin de competenties die van belang zijn in de psychologische hulpverlening aan ouderen aan bod komen. De ervaringen met de eerste edities van de Profielopleiding Ouderenpsycholoog laten zien dat deze in een behoefte voorziet. Werkgevers blijken bereid te investeren in een opleiding die leidt tot betere kwaliteit, innovatie en werkplezier. Het helpt hen om gz-psychologen aan te kunnen trekken uit andere sectoren, en om ervaren psychologen vast te houden. De opleiding houdt reeds ervaren psychologen scherp en geeft ze nieuwe inspiratie. Het helpt hen een bevredigende invulling te geven aan de rollen die bij een seniorstatus horen. Zeker nu de pensioengerechtigde leeftijd opschuift, is dit een belangrijk gegeven. Voor jongere psychologen biedt de opleiding doorgroeimogelijkheden. Ook maakt de opleiding een overstap naar de hulpverlening aan ouderen makkelijker en prettiger. Voor ouderen zelf ten slotte die baat hebben bij psychologische hulp, zorgt deze profielopleiding dat zij gehoord worden en effectieve hulp krijgen. ■

Auteur

Marja Vink, klinisch psycholoog en wetenschappelijk docent, werkzaam bij Zorgspectrum in Nieuwegein en GERION/Vumc in Amsterdam. Correspondentieadres: mt.vink@vumc.nl

Literatuur

- Geertsema, H. (2012). Profielopleiding Gezondheidspsycholoog Ouderen. Opleidingsplan 2013-2014. Amsterdam: GERION/VU medisch centrum & RINO NH.
- Hutschemaekers, G. (2011). De gezondheidspsycholoog en zijn specialismen. In: Verbraak, M. e.a. (red.). Handboek voor gz-psychologen. Amsterdam: Boom.
- Pot, A.M., Kuin, Y. & Vink, M. (Red.). (2007). Handboek Ouderenpsychologie. Utrecht: De Tijdstroom.
- Visser, S. (2011). Nut en noodzaak van profielopleidingen na de GZ-opleiding. *PsychoPraktijk*, 1, 35-36.
- Van Drunen, P. (2011). De toekomstige behoefte aan gz-psychologen en gz-psycholoog-specialisten. Een eerste verkenning. Amsterdam: Kamer Gezondheidszorgpsycholoog.